

се откроява силата на житейския опит, вдъхновението, въображението, творческите импулси, интуицията, таланта, паметта, самонаблюденията и при при разкриването на професионализма или майсторството, с което се изграждат психологически характеристики на художествените образи; да се детерминират възможностите и обхватът на литературната наука разумно да оценява ролята и значението както на обективните, така и на субективните фактори при разкриване динамизма,

диалектиката и стереотипите на творческата дейност. . . Оттук започват да се разграничават и проблемите за тенденциите и многообразието на моделите, за самоуправлението в творчеството, за авторската „стратегия“, ангажираност или „наднартийност“. . . Систематизираните факти в литературните анкети служат като градиво и в текстологията, езиковедията, културологията и социологията.

Христо Йорданов

“THE ILLUSTRATED HISTORY OF SCIENCE FICTION”

by DIETER WUCKEL AND BRUCE CASSIDAY. Leipzig, 1989

Втората половина на XX в. все повече засилва съществуващата несигурност по отношение на научната компетентност. По света се издават многобройни научни списания, реферативни и справочни издания, бюлетени и сборници с материали от научни симпозиуми и семинари. Занимаващият се специално с литературна теория и критика е подложен на опасността от повторно откриване на велосипеда, тъй като определени художествени идеи и повествователни прийоми нерядко възникват приблизително в едно и също време в произведения на автори от различни страни.

Една от областите на художествената литература, в която съществува голяма опасност от таква дублиране, е научната фантастика. Лайпцигското издателство предлага интересно поднесена „Илюстрирана история на научната фантастика“, която е дело на авторския тандем Дитер Вюкел от ГДР и Брус Касиди от САЩ. Може да се гадае дали поредицата от подобни издания на немски, английски и френски език ще бъде продължена, тъй като освен това издание през последните години са отпечатани други два тома: за тривиалната литература, и през 1988 г. — върху литературата за разследване и престъпления, с автори Валтрауд Вюлер и Брус Касиди (представено в сп. „Литература мисъл“, кн. 3, 1988 г.).

Изследването е подредено в няколко големи дяла: „Начала“, „Индустриалната революция и отражението ѝ във фантастиката“, „Развитието на научната фантастика след Първата световна война“, „Научната фантастика във втората половина на двадесетия век“ и „Теми, обекти и мотиви в модерната научна фантастика“.

Най-напред се разглежда понятието научна фантастика. Посочени са различни дефиниции, които се опитват да определят границите и спецификата на този дял от литературата. Трябва непременно да се подчертае, че възприето на Запад название science fiction, буквално преведено, означава научна измислица. Цитира се становище, според което под *фентъзи* трябва да се разбира описанието на свят, който няма отношение към нашия. Урсула К. Ле Гуин определя научната фантастика като „екстраполативна литература“. Съществува становище, че три различни епохи определят научната фантастика като новоразкрита форма на нов и отделен жанр. Първият идентифицира научната фантастика с фантастичната литература на всички народи и породи това вижда

началото ѝ в митовете, приказките и ранните паметници на човешката история. От друга страна, съществува научна школа, която определя раждането на научната фантастика в 1929 г., когато Х. Гърнсбак въвежда този термин. Тази позиция се натъква на трудности по отношение на автори като Ж. Верн и Х. Г. Уелс. Третото становище поставя еволюцията на жанра като съвременна на индустриалната революция през XIX в. Мнозина, които застават зад този възглед, влизат в противоречие (като Бр. Олдис, който изказва становище, че тя е родена в 1818 г., когато М. Шели написва „Франкеншайн“).

Според авторите на разглежданата история тя се появява през епохата на Ренесанса, когато проблемите, достиженията и откритията, засягащи възможностите на естествените науки — и над всичко това и социалните науки, — започват да стимулират техния път към традиционните фантастични произведения.

Статията, в която се разглеждат класически социални утопии и други произведения с фантазни качества, търси изворите на съвременния жанр още от древността (в произведения на Хезиод, Есхил, Аристофан, Фалес, Платон и др.). Основно място е отделено на Томас Мор и неговата „Утопия“, която в по-късните епохи стимулира въображението на мнозина философи и писатели. Същото се отнася и за „Градът на слънцето“ от Т. Кампанела. Включването на „Робинзон Крузо“ от Д. Дефо изразява разбирането на авторите за влиянието на определен модел (самотният крушенец) в по-късните периоди от развитието на жанра. Подобаващо място е отделено на „Пътешествията на Гьлийвър“ от Дж. Суифт, както и на други повече или по-малко известни произведения, изразяващи силната страст на човека към неизвестното. Социалните характеристики на времето се проявяват дори и в произведения, описващи съвсем невероятни събития.

Следващият голям раздел, поставен под знака на индустриалната революция, съдържа шест статии. Уводната част убедително разкрива взаимовръзката между развитието на научното мислене, научните открития и въвеждането им във всекидневното. Подобаващо място е отделено на: Е.Т.А. Хофман, Мери Шели, Едгар А. По, Р. Л. Стивънсън, Х. Райдър Хагарад, чиито книги и днес се радват на читателско внимание. Изяснена

е и ролята на великите географски открития, чрез които се създава силно направление в жанра.

Отделни статии са посветени на творчеството на Жул Верн и Х. Г. Уелс. Изследователите са чужди на слепата ексалтираност и поклонничество. Изтъкнати са както прогресивните схващания на Ж. Верн, така и одобрението му на колониалната политика. В един от последните си романи писателят предупреждава, че научното развитие може да доведе човечеството до катастрофа. Посочват се някои сюжетни схеми и еднотипното изграждане на образите у френския писател. Но заедно с това от Ж. Верн най-отчетливо тръгва традицията до главния герой да се поставя пикарескова фигура, която да служи за контраст на протагониста — приюм, който се възприема с охота в криминалния жанр.

Статията за Х. Уелс изтъква неговия принос за въвеждането на няколко мотива, които по-късно намират широко разпространение в жанра: пътуване във времето, растения — канибали, контакт с извънземни, война на световите и пр.

Следващите три статии обхващат огромен брой произведения, част от които не са достатъчно известни, но засягат съществени аспекти от развитието на научнофантастичния жанр. Това се отнася особено за заглавия, посочени в статията „Технологична фантастика и разкази за планети“, в която ускоренето на научно-техническата революция намира плодотворно отражение в редица произведения, които не пренебрегват и чисто хуманни въпроси, съпровождащи всяко амбициозно начинание. Последната статия от този раздел е сякаш необичайна за такъв род изследване, но нейното включване доказва дълбочинното разглеждане на проблематиката във всичките ѝ аспекти. Става дума за вниманието към булевардните романи, за нараждането на долнопробни списания и брошури, които тиражират определени схеми и клишета, а също и политически, националистически доктрини с реакционен характер.

Следващият голям дял обхваща развитието на жанра след Първата световна война. Първата статия е озаглавена красноречиво „Мечти или съвът на революцията и „Фантазия за близкото бъдеще“: съветската научна фантастика между 1917 и 1956“. Авторите отделят достатъчно внимание на основните характеристики, които определят атмосферата на първите години от установяването на съветската власт. С основание е изказана критика към продукцията, която свързва криминалното и приключенското начало така, че да матришират главната тематична идея: литературно представяне на горчивата битка срещу стария ред във всяка област на живота и описание на новия свят, роден в борбата (с. 89). Подобавашо място е отделено на Евгени Замятин, чето произведение „Мя“ вижда бял свят извън родината му.

Специална статия е посветена на Хюго Гърисбак и на развитието на англо-американската фантастика до 1950 г. Посочен е неочиният принос на Х. Гърисбак за създаването на специализирано списание. Основателно се повдига въпросът за подценяването на читателския вкус от страна на критиката, за пренебрегването на произведения, които буквално се изгълтват от читателя. Разкрило е значението не само на първите списания,

насочени към жанра, но и клубовете за почитателите му. Тази дейност запълва по определен начин отсъствието на вниманието от страна на литературната критика — прецедент в историята на литературата, който заслужава специално внимание.

Следващата статия разглежда състоянието на жанра в Европа между 1918 и 1955 г. Творчеството на авторите не е откъснато от идеите и политическите им възгледи. Посочва се неминемното преливане на мотиви между т. нар. висока и тривиалната литература, особено в английската фантастика. Двете световни войни неминуемо дават отпечатък върху характера на отделни произведения, които не остават настрана от насаждането на шовинизъм и международна вражда.

Последният, исторически по характер дял е насочен към втората половина на ХХ в. Първата статия се занимава с интернационализацията на модерната фантастика. Уводите пасажи отново насочват вниманието към бурното развитие на науката и техниката. Движението на любителите и авторите на жанра преминава към интернационални организации, конгреси и авторитетни награди. Растящият интерес поощрява създаването на нови филми и телевизионни сериали. Научната фантастика срива барьерите, които ограничават литературата към националните, към езиковите граници. Отбелязва се, че в социалистическите страни тя се съживява след периода на култа към личността и на затворените културни връзки.

Специален интерес за нас представлява статията, посветена на социалистическите страни. Широко е застъпена съветската фантастична литература, като съществено място е отделено на Иван Ефремов. Емблема на полската фантастика е Станислав Лем. Цитирани са някои от схващанията му за жанра. Дава се информация за съветски списания, в които се публикуват такива произведения. Поставя се акцент на творчеството на А. и Б. Стругацки. Имена и заглавия се посочват както от съветската, така и от полската и чехословашката литература.

Българската фантастика е представена сравнително скромно. Дадена е съвсем кратка био-библиографска справка за Любен Дюлов, от която отсъства такъв важен за жанра роман, какъвто е „Парадоксът на огледалото“. Другите български имена са: Петър Стълов, Петър Бобев, Димитър Пеев, Недялка Михова, Антон Дончев, Светослав Славчев, Павел Вежинов и Атанас Наковски. Цитирани са мисли на Л. Дюлов за жанра и за развитието му в България. По същия начин са представени автори от Румъния, Унгария, Чехословакия. С фантастиката на ГДР запознаването е по-обстойно, като е отделено място и специално за издателската дейност.

Последната статия от този раздел е озаглавена „Американизация на западната научна фантастика“. След бурното развитие на няколко американски списания, които достигат големи тиражи, през 1970 г. 90% от продукцията започва да излиза в отделни издания с меки корици, обикновено като част от поредица. Умело се манипулира страстта на американците към колекционерство. Този феномен започва да се разпространява по света (не е случайно, че в България през 70-те години бе създадена библиотека „Галактика“

на изд. „Г. Бакалов“). За разлика от САЩ във ФРГ списанията за фантастика имат доста кратък живот, което се дължи на тоталното заливане на пазара с американска продукция.

Обект на статията са произведения на френската, австрийската, белгийската и шведската фантастична литература, но те са представени в минимален обем. Безспорен интерес представляват американски писатели, принадлежащи към течението „Нова вълна“, както и смехотворното в някои отношения феминистко направление във фантастиката. Авторите не плащат данък на известността на разглежданите писатели. Когато се говори за отделни произведения или за цялостното творчество, се акцентира предимно на новаторските идеи и на художествената издържаност на темата.

Последният раздел включва няколко кратки статии, които обръщат внимание на същностни теми и мотиви, определящи ценността на фантастичната литература. Това са статиите: „Самопознание и човешка природа“, „Индивидът и обществото“, „Индивидуално и технологично“, „Хората и времето“, „Хората и пространството“, „Човечество и извънземни“. По този начин пълноценно е представено цялостното развитие на фантастиката като процес с всички характерни за него влияния, вътрешно развитие и многообразие. Авторите изразяват тревогата си, че човечеството не се е поучило от досегашната си история. В заключение на книгата се подчертава, че повечето литературни произведения се стремят не толкова към описание на екзотични приключения, а се насочват към проучване на фантастични версии на съвременни проблеми, като внушават на читателя ново съзнание. Авторите посочват, че истинският главен обект

не е технологията, а човешката самоличност. Научната фантастика на бъдещето според авторите на изследването пръв предвижда социални, психически, екологични и зоологични открития. Изразява се надежда, че пропастта, която дели жанра от останалата литература, ще бъде преодоляна, и този жанр ще заеме полагащото му се място.

Може да се каже, че тази пропаст започва да става все по-плитка. Доказателствата са много: изучаването на фантастиката в университети, издаването на енциклопедии, справочници и исторически трудове като разглеждания. Положително качество на илюстрираната история е, че тя има почти универсален характер. Достъпна е за читатели, които не са напълно наясно с някои термини, или не познават творчеството на класици на жанра, или пък историята на популярни мотиви. За специалиста този том предлага възможност за „свервяване на часовника“ в определени области.

Въпреки предпоставките за несъгласие към представянето на някои автори и национални literaturi или за отделни пропуски, е очевидно едно наистина сериозно постижение — дело на малък авторски колектив. Безспорен интерес представлява справочното допълнение, съдържащо указание към цитираните мнения, а също и библиографията.

Научният материал е поднесен увлекателно и е организиран в части, които не са големи по обем и представят най-съществената информация за определена тенденция или индивидуално творчество. Да се надяваме, че и българското книгоиздаване ще се насочи към подобна инициатива.

Владимир Тороманов